

Multatuli is een van de grootste Nederlandse schrijvers. Minder bekend is dat hij ook een meeslepend spreker was. In zijn toesprakentournees sloopte hij de heilige huisjes van zijn tijd. Wat maakte zijn vlammende betogen zo spannend?

Jaap de Jong

“Een waterval van woorden”

Multatuli als spreker

Foto: Ferdiand Nijboer

Een van Multatuli's 'soundbites' op een muur in Rotterdam.

Wie 'Multatuli' zegt, zegt 'Max Havelaar'. Die roman uit 1860, voluit *Max Havelaar of de Koffijveilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij* geheten, beschrijft de lotgevallen van de idealistische ambtenaar Max Havelaar, die als een klokkenluider avant la lettre het corrupte Nederlandse regime in Nederlands-Indië aanklaagt. In de roman treden onvergetelijke personages op, zoals de makelaar in koffie Batavus Droogstoppel en de schrijver Sjaalman. Met dit boek werd Eduard Douwes Dekker (zoals Multatuli in werkelijkheid heette) in één klap een beroemd schrijver: het is vele malen herdrukt en vertaald, het is verfilmd, voor toneel bewerkt, hertaald – en het is in 2002 gekozen tot de belangrijkste roman uit de Nederlandse literatuur.

■ TOURNEES

Wat weinig mensen weten, is dat Multatuli naast een groot schrijver ook een goed spreker was. Nee, sterker: een spraakmakend redenaar. Licht ontvlambaar bij onrecht sprak hij geregeld grote groepen mensen toe, die met hun entreegelden een zeer welkome aanvulling op de inkomsten van zijn schrijfwerk leverden. Hij hield, volgens Multatuli-kenner Nop Maas, tussen 1878 en 1881 heuse georganiseerde tournees door Nederland en Vlaanderen, waarbij hij maar liefst 140 voordrachten hield. Die

toespraken – voor studenten, voor burgers, wetenschappers, arbeiders, literair en politiek geïnteresseerden – moeten een sensatie zijn geweest. Ze zijn helaas niet bewaard gebleven, maar talrijke recensies en verslagen wél. Daarin vallen verzuchtingen te lezen als: “Aan het einde van de wegslepende causerie was de geestdrift onbeschrijfelijk.” En: “Het is verbazend! Wat 'n taal!”

In zijn voordrachten stelt hij onrecht aan de kaak, bijvoorbeeld de achterstelling van vrouwen en arbeiders, en de onderdrukking in de Nederlandse koloniën. Hij roept op autoriteiten te wantrouwen en propageert de vrije studie. En hij spreekt over literatuur en filosofie. Zijn voordrachten roepen weerstand op en wekken bewondering. Maar hoe dan ook maken ze een diepe indruk. “Wij zaten onder een waterval van woorden en denkbeelden, nu eens spatend in fijne druppelen, dan weer neerdonderend in breede stromen, waarin zich onophoudelijk het meest fantastisch kleurgemengel spiegelde”, aldus de criticus van de *Nijmeegsche Nieuwsbode*.

■ HOOFDEN VAN LEBAK

Multatuli's beroemdste toespraak is te vinden in de *Max Havelaar*: de rede tot de hoofden van Lebak. Hierin beschrijft de ambtenaar Havelaar – gestationeerd in Nederlands-Indië – het onrecht dat

de arme Javanen in Lebak ondergaan. Hij doet dat zó meeslepend dat het na 150 jaar nog steeds velen aangrijpt.

Multatuli verleidt zijn luisteraars (de hoofden van Lebak) – en dus ook zijn lezers – met slimme en bescheiden vleierij: “Ik weet dat er onder ulieden zijn, die uitsteken in kennis en in braafheid van hart: ik hoop mijn kennis door de uwe te vermeerderen, want zij is niet zo groot als ik wenste.” Met scherpe argumenten en adembenemende beeldspraak vervolgt hij zijn verhaal. Hij legt contact met zijn publiek, en maakt na het ontwapenende begin duidelijk dat hij op de hoogte is van het onrecht tegen de inlandse arbeiders. Hij roept het beeld op van wat het nageslacht zal zeggen over de manier waarop de hoofden hun verantwoordelijkheden hebben gebruikt of misbruikt, en biedt aan om samen een einde te maken aan het stelen van buffels van de armen en andere uitbuitingspraktijken.

Havelaars timing en stem – zijn presentatie – passen precies bij de ontwikkeling van zijn verhaal, aldus Stern, een van de vertellers in de roman. Zijn retorische technieken vormen een staalkaart van stijlfiguren, waarmee hij, wederom volgens Stern, aan “bekende zaken een nieuwe kleur geeft”, zoals beeldspraak, personificatie, tegenstelling, parallelle, en (retorische) vragen. Twee voorbeelden: